

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

Ouderenmishandeling

Veilig en beschermd ouder worden

Een handreiking voor gemeenten

Over deze handreiking

Deze handreiking is tot stand gekomen op verzoek van het landelijk programmateam Geweld Hoort Nergens Thuis (GHNT). Deze handreiking is geschreven in samenwerking met regionale projectleiders GHNT.

Colofon

Auteurs: Nelleke Westerveld (Movisie), Annette Kellenaers (regionaal projectleider GHNT), Wilma Schakenraad en Annette van Delft (Movisie).

Met dank aan: Helena de Kat (VWS), Wietske Dijkstra (programmamateam GHNT), Trijntje Kootstra, Sjoerd van der Luijt en Caroline Mobach (regionaal projectleiders GHNT) en regionale werkgroep ouderen mishandeling Zuidoost-Brabant.

Eindredactie: afdeling Communicatie (Movisie)

Vormgeving: Suggestie & Illusie

Coverbeeld: 123RF. De geportretteerde is model.

Downloaden: www.movisie.nl

Augustus 2021

© Movisie

Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

Deze handreiking is gefinancierd door het Ministerie van VWS.

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Ervaringsverhaal	6
Hoofdstuk 1 Wat is ouderenmishandeling?	8
Hoofdstuk 2 Ouderenmishandeling vraagt om een actief gemeentelijk beleid en uitvoeringsplan	11
Hoofdstuk 3 De rol van gemeenten	13
Hoofdstuk 4 In 7 stappen naar gemeentelijk beleid en uitvoering	15
Hoofdstuk 5 Partners in de aanpak	20
Hoofdstuk 6 De meldcode en de aandachtsfunctionaris ouderenmishandeling	23
Bijlagen	
1 Stappenplan	24
2 Toolkit ouderenmishandeling, ontspoorde mantelzorg en financieel misbruik	28
3 Situatie van ouderen in kaart brengen	36
4 Meer informatie over ontspoorde mantelzorg	37
5 Meer informatie over financieel misbruik	39
6 Inzet aandachtsfunctionaris ouderenmishandeling	40
7 Ouderenmishandeling in instellingen	42
8 Extra informatie	44

Voorwoord

Dit document is een handreiking aan alle gemeenten om ouderenmishandeling op de agenda te zetten én te houden. Het biedt concrete handvatten om mee aan de slag te gaan om ouderenmishandeling terug te dringen en ambities waar te maken.

Ouderenmishandeling is een groot probleem. Enerzijds door de schade die het aan slachtoffers aanbrengt en anderzijds omdat het een verborgen probleem is. Ouderenmishandeling wordt vaak verzwegen door de betrokkene zelf en niet opgemerkt of als zodanig herkend door de omgeving.

Ouderenmishandeling onderscheidt zich van andere vormen van huiselijk geweld door een aantal specifieke kenmerken. Vaak zijn ouderen extra kwetsbaar door bijvoorbeeld ziekten en een grotere hulpbehoefte. We verwachten tegelijkertijd dat ouderen langer zelfstandig wonen. Maar als dat steeds moeilijker wordt, dan zijn ze afhankelijk van de goede zorgen van familie, vrienden en/of bekenden. Deze afhankelijke en kwetsbare relatie kan door allerlei factoren, zoals onkunde, onmacht of onwetendheid, uit balans raken. Het risico op ouderenmishandeling neemt daardoor toe.

Uit de praktijk blijkt dat zorgverleners en omstanders vaak niet goed weten wat ze moeten doen als ze signalen opvangen. Ook bij gemeenten is ouderenmishandeling nog lang niet voldoende onder de aandacht. Gemeenten hebben echter een belangrijke taak in de aanpak van huiselijk geweld en daarmee ook in het tegengaan van ouderenmishandeling.

Naast algemeen beleid met betrekking tot ouderenmishandeling, vragen ontspoorde mantelzorg en financieel misbruik van ouderen om specifieke aandacht.

Deze handreiking bevat, naast verdiepende informatie, ook een stappenplan uit Zuidoost-Brabant hoe te komen van beleid tot uitvoering en een toolkit waarin alle praktische tips rondom ouderenmishandeling, ontspoorde mantelzorg en financieel misbruik op een rijtje staan. Na het lezen van deze handreiking kunt u als gemeente direct aan de slag.

REGIONAAL PROJECTLEIDER REGIO ZUIDOOST BRABANT:

“Ouderenmishandeling is één van de speerpunten van het regionale uitvoeringsplan in Zuidoost-Brabant. Dit komt voort uit de pijlers van het landelijke actieprogramma Geweld Hoort Nergens Thuis en uit een inventarisatie ‘in het veld’. Ouderenmishandeling is nog onvoldoende in beeld. Het is enorm belangrijk dat we beter zicht krijgen op de aard en omvang van ouderenmishandeling in de regio en onze gemeenten. Maar ook dat wij weten wat te doen om dit probleem aan te pakken. Zo kunnen gemeenten actief aan de slag vanuit hun taak om goed voor de kwetsbare inwoners te zorgen.”

Ervaringsverhaal

“Mijn broer had zijn leven niet op de rit en woonde tijdelijk bij mijn moeder. Het eerste jaar ging het redelijk. Na twee jaar kreeg hij betalingsproblemen. Mijn broer had nog een huurschuld van zijn vorige woning, maar geen uitkering meer. Op een gegeven moment wilde hij een eigen bedrijf beginnen en had daar duizenden euro’s voor nodig. Mijn moeder betaalde álles voor hem. Achteraf blijkt dat ze in zeven jaar tijd meer dan een ton aan mijn broer heeft gegeven.”

Door de jaren heen merkte Marian dat haar broer steeds vaker abnormaal gedrag liet zien. “Hij kon tekeergaan tegen mijn moeder over een pot pinda-kaas met nootjes erin. Want die stukjes waren volgens hem niet goed voor zijn gebit. ‘Je gaat nú een nieuwe pot halen’, zei hij dan dreigend. Ondertussen probeerde ik mijn broer te helpen iets van zijn leven te maken en een uitkering aan te vragen, maar hij kwam niet in beweging. Ik zag mijn moeder ouder worden. Natuurlijk werd ze ook écht ouder, maar dat kon niet zo’n groot effect hebben. Er klopte iets niet.”

Goede vrienden van Marian vertelden terloops dat haar broer zich op de sportclub agressief gedroeg. “Ik was blij dat ze dat zeiden, want het gaf mij de opening om de problemen bij mijn moeder thuis met hen te bespreken.” De moeder van Marian sprak steeds vaker met mensen uit de kerk over haar thuissituatie. “Zij deelden hun zorgen over mijn moeder met mij. Zo kreeg ik steeds beter zicht op de situatie. Ik heb lang getwijfeld of ik professionele hulp moest inschakelen, want het is toch je broer. Maar op een gegeven moment ben ik de drempel overgestapt, dit kon zo niet langer. Ik heb toen advies gevraagd aan Veilig Thuis.”

Marian voelde zich gehoord door Veilig Thuis. “Ik werd gesteund in wat ik deed om de situatie voor mijn moeder en broer te verbeteren. Als familie stonden we er niet meer alleen voor. Veilig Thuis bracht ons onder andere in contact met het wijkteam¹. Ook zetten we een familieberaad op. Samen keken we hoe we mijn moeder konden steunen.

Mijn moeder heeft tijd nodig gehad om te beseffen dat het gedrag van mijn broer niet toelaatbaar was. Ze heeft zo lang geleefd met de dreigingen van mijn broer, dat ze niet anders wist. De gedachte dat het wijkteam hem zou opvangen, zodra hij uit huis ging, stelde mijn moeder gerust.

Ik ben blij met de stappen die ik heb gezet. Als familielid had ik een natuurlijke rem, maar die rem moet eraf om verandering teweeg te brengen. Mijn broer krijgt nu de juiste hulp en mijn moeder is weer 10 jaar jonger.”

*De naam in dit artikel is uit privacyoverwegingen gefingeerd.

¹ Met sociale wijkteams wordt de lokale structuur bedoeld van waaruit de zorg geïndiceerd en georganiseerd wordt aan de inwoners.

Wat is ouderenmishandeling?

Ouderenmishandeling is één van de vormen van huiselijk geweld. Ouderenmishandeling kan plaatsvinden vanuit een patroon van geweld dat al jaren in het gezin bestaat. Maar ook daar waar nooit eerder sprake is geweest van geweld, kan er op oudere leeftijd geweld ontstaan. Met het ouder worden neemt de hulpbehoefte en kwetsbaarheid toe. Door ziekte en soms optredende karakterverandering kan een relatie veranderen en uit balans raken. Het huidige Nederlandse zorgsysteem zorgt ervoor dat ouderen langer zelfstandig wonen. Ze moeten veel zelfstandig regelen en mantelzorgers worden vaker en langer ingezet om hen te ondersteunen. Mantelzorgers kunnen overbelast raken, waardoor situaties sneller kunnen escaleren. De mantelzorg is vanuit een gezonde relatie gestart, maar gaandeweg kan de goede zorg ontsporen. Dat wordt ontspoorde mantelzorg genoemd. Daar waar nooit eerder geweld is geweest, ontstaan door ziekte, groeiende hulpbehoefte en kwetsbaarheid, risico's op ontspoorde mantelzorg en ouderenmishandeling.

Ouderenmishandeling is al het handelen of het nalaten van handelen van iedereen die een terugkerende persoonlijke of professionele relatie met de oudere (iemand van 65 jaar of ouder) heeft, waardoor de oudere persoon lichamelijke en/of psychische en/of materiële schade lijdt en waarbij van de kant van de oudere sprake is van een vorm van gedeeltelijke of volledige afhankelijkheid.²

Psychische mishandeling

Bij psychische mishandeling gaat het om het kleineren, beledigen, bedreigen, vals beschuldigen, bevelen of sarren van een oudere. Ook het ontzeggen van bezoek, het beperken van bewegingsvrijheid en het achterhouden van post zijn vormen van psychische mishandeling. Ouderenmishandeling schaadt iemands zelfvertrouwen en gevoel van veiligheid. Dit kan bij ouderen resulteren in gevoelens van verdriet, verwardheid, angst, woede, schuchterheid of apathie, gedragsverandering of depressiviteit.

We onderscheiden vijf vormen van ouderenmishandeling³⁴. De meest gerapporteerde vorm van ouderenmishandeling is financieel misbruik, gevolgd door psychische en fysieke mishandeling. De andere twee vormen zijn verwaarlozing (fysiek en psychisch) en

2 Landelijk Platform Bestrijding Ouderenmishandeling, 2020

3 Rijksoverheid, 2020

4 Royers, Th. & Van Bavel (2012). Oud leed. Basisboek ouderenmishandeling. Amsterdam: SWP

seksueel misbruik. Ontspoorde mantelzorg kan in alle vijf vormen ontaarden.

Financieel misbruik

Bij financieel misbruik gaat het om het wegnemen of profiteren van geld en/of bezittingen van een oudere, zoals diefstal van geld, juwelen of andere waardevolle spullen. Het gaat ook om het verkopen of gebruiken van eigendommen zonder toestemming van de oudere, om gedwongen testamentverandering en het misbruiken van een persoonsgebonden budget (PBG). Ook het financieel kort houden is een vorm van financieel misbruik. Signalen zijn onder andere het verdwijnen van bezittingen, plotselinge schulden en het gebrek aan standaard (medische) voorzieningen.

Fysieke mishandeling

Bij fysieke mishandeling gaat het om slaan, duwen, schoppen, trekken, hardhandig duwen, bijten, knijpen en door elkaar rammelen. Mogelijke signalen zijn onverklaarbare bloeduitstortingen, schrammen, zwellingen, fractures of brandplekken. Al deze signalen kunnen het gevolg zijn van lichamelijke mishandeling. Onder fysieke mishandeling wordt ook het vastbinden van ouderen aan een stoel of bed verstaan. Ze vertonen dan striemen aan polsen of enkels. Een minder zichtbare vorm van lichamelijke mishandeling (en verwaarlozing) is het geven van te weinig of juist te veel medicijnen.

Verwaarlozing (fysiek en psychisch)

Bij verwaarlozing gaat het over het onthouden van voeding, lichamelijke verzorging en het onthouden van sociale contacten, adequate medische zorg en medicijnen. Mogelijke signalen zijn onder andere onbehandelde doorligplekken, ondervoeding, uitdroging, slechte lichamelijke hygiëne en smetplekken. Wanneer de geestelijke behoeften van ouderen worden genegeerd, zoals de behoefte aan ondersteuning, liefde of aandacht, dan is er sprake van psychische (affectieve) verwaarlozing.

Seksueel misbruik

Bij seksueel misbruik gaat het om ongewenste seksuele handelingen met of in het bijzijn van de oudere. Het kan gaan om bijvoorbeeld het betasten van het lichaam, exhibitionisme of verkrachting. Mogelijke signalen zijn onverklaarbare onderhuidse bloeduitstortingen in genitaal gebied en onverklaarbare seksueel overdraagbare aandoeningen.

Ook in instellingen komt ouderenmishandeling door professionals voor. Meer informatie hierover vindt u in bijlage 7.

Casus

Jan Pietersen, een vrijwilliger voor ouderen, heeft contact gekregen met een oudere mevrouw omdat ze geen netwerk heeft en eenzaam is. Mevrouw woont sinds kort bij haar dochter en kleinzoon. Ze is rond de 90 jaar en kan niet meer alleen blijven. Haar dochter kan niet meer werken vanwege medische klachten. Ze gebruikt veel medicatie. Haar kleinzoon is frequent blower en heeft geen werk of opleiding. Mevrouw heeft boven een eigen kamertje met een paar eigen spulletjes. Door een val kan mevrouw niet meer naar beneden komen. Zij blijft dus op haar kamer.

Dochter probeert alle bezoek buiten de deur te houden. Jan mag binnen komen, maar dat gaat niet van harte. Jan vraagt aan mevrouw hoe het met haar gaat. Mevrouw zegt dat ze heel blij is dat ze bij dochter en kleinzoon mag wonen. Ze vindt het wel moeilijk dat ze bijna niemand ziet. Ze is eenzaam. Tegelijkertijd vindt mevrouw dat ze niet mag klagen. Heel voorzichtig kaart Jan een aantal keren bij dochter aan dat dit geen goede situatie is. Dochter is het hier niet mee eens. Zij vindt dat Jan zich hier verder niet mee moet bemoeien.

Jan overlegt met de coördinator van zijn vrijwilligersorganisatie. Deze vraagt advies aan Veilig Thuis omdat hier sprake lijkt te zijn van verwaarlozing en psychische mishandeling. Veilig Thuis adviseert om een melding te maken. Na de melding bij Veilig Thuis wordt het wijkteam ingezet. Het wijkteam stelt voor om een traplift voor mevrouw te regelen en naar een dagopvang op zoek te gaan. Na wat overdenkingen gaat iedereen hiermee akkoord.

De groeiende cijfers van ouderenmishandeling

De risico's op ouderenmishandeling nemen toe in onze samenleving. De groep ouderen groeit en daarnaast zijn ouderen steeds afhankelijker van mantelzorg.

Uit landelijk onderzoek van Regioplan (2018)⁵ blijkt dat 1 op de 20 thuiswonende ouderen van 65 jaar en ouder ooit te maken krijgt met ouderenmishandeling. Op jaarbasis is dit 1 op de 50 ouderen. Op dit moment zijn er Nederland in totaal 5.761.911 ouderen. Dat zou betekenen dat in 2020 naar schatting **115.238** ouderen in Nederland te maken hebben gehad met één van de vormen van ouderenmishandeling.

Uit landelijke gegevens van Veilig Thuis⁶ blijkt dat in 2019 op jaarbasis 2.420 meldingen over ouderenmishandeling zijn gedaan. Hoewel er sprake is van een stijgende trend ten opzichte van voorgaande jaren, wat betekent dat bestaande gevallen van geweld vaker onder de aandacht komen, komen deze cijfers nog lang niet overeen met de resultaten uit het onderzoek van Regioplan. Dat betekent dat nog lang niet alles wordt gesignaleerd of bekend is bij Veilig Thuis. Er is veel verborgen problematiek.

Nederland zal de komende jaren vergrijzen. De groep ouderen zal verder stijgen. Ouderen blijven daarbij steeds langer zelfstandig wonen. Ze worden door ziekte en hulpbehoefvendheid afhankelijk van anderen. Dit maakt ze extra kwetsbaar. Er zijn mensen die hier misbruik van maken zoals familie, burens of derden. Ook dreigen er steeds meer mensen overbelast te raken door de intensieve mantelzorg voor een ander.

Bovenstaande cijfers en de specifieke verschijningsvormen van ouderenmishandeling maken dat een actief beleid om deze vorm van huiselijk geweld aan te pakken vereist is. U kunt als eerste stap ook de cijfers van uw gemeente inzichtelijk maken.

5 Aard en omvang ouderenmishandeling (Regioplan, 2018).

6 CBS, impactmonitor huiselijk geweld en kindermishandeling, 1^e helft van 2019 en 2^e helft van 2019

AARD EN OMVANG UIT DE REGIO ZUIDOOST-BRABANT

Regionaal projectleider GHNT: "In 2019 heeft Veilig Thuis Zuidoost-Brabant 200 adviesvragen en 73 meldingen ontvangen. Tussen januari en mei 2020 waren dat respectievelijk 89 adviesvragen en 35 meldingen. Er lijkt een lichte stijging zichtbaar. Omdat we weten dat er gemiddeld 73 incidenten plaatsvinden, voordat ze gemeld worden, weten we ook dat het aantal incidenten van ouderenmishandeling aanzienlijk hoger ligt. Specifieke cijfers over ouderenmishandeling zijn afkomstig uit de Ouderenmonitor van de GGD Brabant-Zuidoost. In de regio Zuidoost-Brabant gaf in 2018 6% van de ouderen – ruim 8.000 mensen - aan in het afgelopen jaar thuis niet goed te zijn behandeld door anderen. Dit komt niet overeen met het aantal adviesvragen en meldingen bij Veilig Thuis. Niet alles wordt blijkbaar gesignaleerd. Psychisch geweld, financieel misbruik en verwaarlozing van persoonlijke verzorging werden het vaakst genoemd. De Ouderenmonitor wordt in het najaar van 2020 opnieuw in onze regio afgenomen. De rapportage daarvan wordt medio 2021 verwacht."

VOORUITKIJKEN EN INSTEKEN OP WAT GAAT KOMEN

"Ook andere data draagt bij aan het beeld over de mogelijke omvang van de problematiek. Het gaat dan om informatie over vergrijzing, dementie en mantelzorg. In 2020 is 20% van de bevolking in Zuidoost-Brabant 65 jaar en ouder. In 2040 loopt dit aandeel op tot bijna 27%. Het aandeel 80-plussers stijgt in die periode van 5% in 2020 tot 9%. De toekomst dwingt ons te realiseren dat de risico's op ouderenmishandeling toenemen in onze samenleving"

De rol van gemeenten

Vrijheid, privacy en zelfbeschikking worden vaak genoemd als rechten die in het geding komen bij ouderenmishandeling. Maar ook het recht op geestelijke- en lichamelijke integriteit en het recht op zorg kunnen gevaar lopen. Het gaat om erkende mensenrechten die bescherming behoeven, zowel door de gemeente als door professionals. De gemeente is als onderdeel van de overheid medeverantwoordelijk voor het naleven van mensenrechten

Om te komen tot een effectieve aanpak is het belangrijk dat er per gemeente zowel een bestuurlijke als een ambtelijke portefeuillehouder is van de aanpak ouderenmishandeling⁷. Dit zorgt voor draagvlak én garandeert dat de aanpak ouderenmishandeling structurele invulling krijgt.

Gemeenten hebben de rol en de mogelijkheden om op lokaal niveau te zorgen voor een sluitende keten voor bewustwording en preventie, (vroeg)signalering en melden, interventie (veiligheid), hulpverlening (herstel) en nazorg. Dat doen zij vanuit hun taken:

- * regievoering op de gemeentelijke aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling;
- * inkoop van de dienst- en hulpverlening;
- * organiseren van de toegang van de dienst- en hulpverlening;
- * het verlenen van dienst- en hulpverlening aan inwoners.

7 Integrale sturing op de aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling.

RELEVANTE WETTELIJKE KADERS VOOR GEMEENTEN

De Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo, 2015)

De gemeente is verantwoordelijk voor de organisatie van Veilig Thuis en de opvang bij huiselijk geweld.

De Wet publieke gezondheid (Wpg, 2008)

Het college van B&W draagt zorg voor de uitvoering van de ouderengezondheidszorg.

Het Besluit verplichte meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling (2019)

De meldcode helpt professionals bij vermoedens van huiselijk geweld of kindermishandeling. Aan de hand van 5 stappen bepalen professionals of ze een melding moeten doen bij Veilig Thuis en of er voldoende hulp kan worden ingezet.

De Wet tijdelijk huisverbod (2020)

Tijdelijke ontzegging tot de toegang van de woning voor een persoon van wie ernstige dreiging van huiselijk geweld uitgaat. Het is een taak van de burgemeester om een huisverbod op te leggen

Wet verplichte geestelijke gezondheidszorg (Wvggz, 2020)

De Wet regelt het verlenen van verplichte zorg aan mensen met een psychische aandoening.

Wet zorg en dwang (Wzd, 2020)

De Wet zorg en dwang regelt de rechten bij onvrijwillige zorg of onvrijwillige opname van mensen met een verstandelijke beperking en mensen met een psychogeriatrische aandoening.

In 7 stappen naar beleid en uitvoering

Ouderenmishandeling is een vorm van huiselijk geweld. U kunt voor beleid en uitvoering van de aanpak ouderenmishandeling gebruik maken van reeds bestaande structuren. Net als bij andere doelgroepen van huiselijk geweld organiseert u de aanpak van ouderenmishandeling op dezelfde manier via de volgende pijlers: bewustwording en preventie, (vroeg)signalering en melden, interventie (veiligheid), hulpverlening (herstel) en nazorg.

Na het doorlopen van de volgende 7 stappen, heeft u als gemeente een gedegen beleid en een toekomstbestendig uitvoeringsplan opgesteld, dat aansluit bij de lokale situatie en ontwikkelingen. In [bijlage 1](#) vindt u als voorbeeld een uitwerking van het stappenplan van de regio Zuidoost-Brabant.

STAP 1. Stel aard en omvang vast en definieer het vraagstuk voor de regio

Allereerst is het belangrijk om het probleem scherp te krijgen. Het verzamelen en analyseren van gegevens geeft inzicht in aard en omvang, maar ook in kenmerken en bijvoorbeeld de hulpvragen van kwetsbare ouderen in de gemeenten. Informatie is op te vragen bij het [CBS](#), [Waar staat je gemeente \(een website van de VNG\)](#), [Veilig Thuis in de regio](#) en [de monitor Volksgezondheid en zorg van de GGD](#). Zie voor informatie [bijlage 3](#).

STAP 2. Breng partners in beeld

Vervolgens brengt u in kaart welke partijen binnen de gemeente een rol gaan vervullen. Doel is daarbij om ouderenmishandeling te voorkomen, (vroegtijdig) te signaleren en te melden, te interveniëren bij crisis, hulp te verlenen aan slachtoffers en plegers en nazorg te bieden. Belangrijke partners zijn ouderenorganisaties, mantelzorgorganisaties, migrantenorganisaties, zorginstellingen, Veilig Thuis, politie en justitie, lokale wijkteams, vrouwenopvang en vrijwilligersorganisaties, GGZ, reclassering, notarissen, banken en organisaties voor mentorschap en bewindvoering.

STAP 3. Formuleer de ambities en doelen (het maatschappelijke resultaat)

Het formuleren van visie en ambitie moet met aandacht en in samenspraak met betrokken partijen en ouderenorganisaties gebeuren. Het gaat hierbij om SMART geformuleerde doelen en concrete resultaten. De visie en de ambities moeten bestuurlijk en ambtelijk gedragen worden. Het verdient aanbeveling om ouderenmishandeling op te nemen in de regiovisie huiselijk geweld en kindermishandeling.

EEN VOORBEELD VAN EEN MIDDELGROTE GEMEENTE

Een middelgrote gemeente heeft in haar ambitie verwoord dat de groeiende groep ouderen zoveel mogelijk in de eigen thuissituatie veilig ouder moeten kunnen worden. Uit de jaarcijfers van Veilig Thuis blijkt dat er minder meldingen van ouderenmishandeling binnenkomen dan uit landelijk onderzoek verwacht mag worden. De gemeente vraagt zich af of er sprake is van een verborgen probleem. In de regiovisie neemt de gemeente op dat er de komende vier jaar fors geïnvesteerd gaat worden op de aanpak van ouderenmishandeling. Het resultaat wat zij maatschappelijk willen bereiken is dat inwoners en professionals meer kennis hebben over risico's op ouderenmishandeling en hoe dit kan worden voorkomen (preventie) en dat professionals in relevante beroepen weten hoe te handelen bij het (vroeg)signaleren van zorgelijke situaties. De gemeenten maken hiervoor afspraken met lokale organisaties. Ze besluiten jaarlijks de cijfers van Veilig Thuis te gebruiken als indicator voor succes en hebben met lokale organisaties prestatie -afspraken met betrekking tot het aantal preventie-activiteiten. Een aantal persoonlijke verhalen van professionals en inwoners moet een verhalend beeld geven van het behaalde resultaat. Over vier jaar besluit de gemeente of er aanvullende afspraken gemaakt moeten worden om het maatschappelijk resultaat te bereiken.

STAP 4. Stel de concrete activiteiten vast en plaats ze in een haalbare planning

In deze fase formuleert u - in samenspraak met uitvoerende partijen - activiteiten die bijdragen aan de realisering van de vastgestelde doelen. U kunt hiervoor werkgroepen formeren. U maakt in deze fase afspraken over de rol en taken die zij hebben te vervullen, de te leveren prestaties, het budget en de financiële verantwoording, de effectmeting en de monitoring. De resultaten worden meetbaar door het vaststellen van prestatie-indicatoren, maar ook met beeldende verhalen kunt u de resultaten inzichtelijk maken. Het is belangrijk om de activiteiten in haalbare termijnen te plannen. Het is beter er iets langer over te doen dan het doel niet te bereiken.

OUDERENMISHANDELING: SAMENWERKING SOCIAAL DOMEIN EN VEILIGHEIDSDOMEIN

Een goede samenwerking tussen het sociaal domein en het veiligheidsdomein is, net als bij de aanpak van huiselijk geweld, ook bij ouderenmishandeling nodig. Het veiligheidsbeleid kent afspraken met politie en Openbaar Ministerie (OM) wat betreft bescherming van slachtoffers en het opsporen en vervolgen van plegers. Het strafrecht kan nodig zijn om het geweld te stoppen en duurzame veiligheid te bieden. Bijvoorbeeld als de pleger verslaafd is of vanwege eerdere delicten, die bekend zijn bij justitie of politie. Bij het opleggen van justitiële en/of bestuurlijke maatregelen (tijdelijk huisverbod, contactverbod, straatverbod) en bij maatregelen voor het verplicht volgen van een hulpverleningstraject is het belangrijk dat er een goede samenwerking is met (zorg-) organisaties en de reclassering. In veel regio's zijn (zorg- en) veiligheidshuizen waarbij verschillende organisaties samenwerken voor een integrale domein overstijgende aanpak.

Als gemeente kunt u stimuleren dat het strafrecht of het tijdelijk huisverbod ook wordt toegepast bij ernstige gevallen van ouderenmishandeling. Het tijdelijk huisverbod (bestuurlijke maatregelen) is een belangrijke interventie om het slachtoffer direct bescherming te bieden en een hulptraject op te starten. Uit onderzoek blijkt dat een tijdelijk huisverbod nog niet veel wordt toegepast bij ouderenmishandeling. Uit de praktijk weten we dat het ook goed is om in uw regio specifieke afspraken te maken over opvangmogelijkheden voor ouderen als zij bescherming in een veilige omgeving nodig hebben.

Sinds 1 januari 2020 is de wet verplichte geestelijke gezondheidszorg (Wvggz) van kracht. De Wet regelt het verlenen van verplichte zorg aan mensen met een psychische aandoening. Sinds 1 januari 2020 is ook de Wet zorg en dwang (Wzd) van kracht. Deze wet regelt de rechten van onder andere mensen met dementie. De wet gaat ervan uit dat de zorg voor mensen met dementie zoveel mogelijk vrijwillig plaatsvindt. Maar de wet regelt ook de opname van mensen met dementie in een zorginstelling als dat nodig is en zij daar niet mee instemmen. Als de cliënt zich verzet tegen een gedwongen opname, beslist de rechter over de opname.

STAP 5. Organiseer kwaliteit

Gecontracteerde organisaties moeten voldoen aan de gestelde kwaliteitseisen en zij moeten op hun taken berekend zijn. Heeft een organisatie een kwaliteitsbeleid, werken ze met effectieve methoden, is er (landelijk) informatie en kennis over wat werkt? Ook aandacht voor de implementatie en borging van de meldcode is belangrijk. De meldcode moet goed geïntegreerd en geborgd zijn in de organisatie. Het vastleggen van samenwerkingsafspraken in een convenant is onderdeel van kwaliteit. Het bewaken van de contractafspraken en onderliggende kwaliteitseisen is daarbij belangrijk.

STAP 6. Monitor of de activiteiten tot het resultaat leiden

Denk aan zichtbare en meetbare resultaten die worden nagestreefd vanuit de afspraken met de uitvoerende partijen. Alle aanbieders tonen periodiek aan in hoeverre de afgesproken criteria zijn gehaald en welke acties hieraan hebben bijgedragen.

STAP 7. Richt de werkwijze in op een continue-verbeterplan (verbetercyclus)

Op basis van de gezamenlijke uitkomsten, rapportages en evaluaties kan de verbetercyclus afgerond worden met een nieuw actieplan voor kwaliteitsverbetering. Ook hierbij worden vanzelfsprekend de uitvoerende partijen betrokken. De verbeterpunten en acties worden gebruikt voor een herbezinning op de visie en ambitie. Vervolgens wordt besproken welke taken voortgezet worden en hoe de uitvoering daarvan te verbeteren en te intensiveren is. Een vervolgplan is het resultaat.

SPECIFIEKE VERSCHIJNINGSVORMEN VAN OUDERENMISHANDELING

Ontspoorde mantelzorg

Ontspoorde mantelzorg is een belangrijke oorzaak bij de meldingen van ouderenmishandeling. Het merendeel van de gevallen van ouderenmishandeling wordt gepleegd door partners en familieleden. Naast familielid zijn zij ook vaak mantelzorger. Als gemeente draagt u zorg voor mantelzorgbeleid. Zorg ervoor dat hierin ook aandacht is voor ontspoorde mantelzorg. Het is belangrijk om hierbij specifieke aandacht voor migrantenouderen te hebben. Deze groep is niet gauw geneigd een beroep te doen op mantelzorgondersteuning of respijtzorg, waardoor de kans op ontspoorde mantelzorg groter kan zijn. Het risico is dat deze groep onvoldoende ondersteuning krijgt als hier niet specifiek beleid op wordt gemaakt. Meer informatie over ontspoorde mantelzorg vindt u in [bijlage 4](#) en in de [toolkit ontspoorde mantelzorg](#).

Financieel misbruik

Financieel misbruik is de meest gerapporteerde vorm van ouderenmishandeling. Om financieel misbruik van ouderen tegen te gaan, is specifieke aandacht voor deze vorm van ouderenmishandeling nodig in beleid en aanpak. In overleg met lokale partners voor preventie van financieel misbruik kan een specifiek actieplan opgesteld worden om financiële veiligheid voor ouderen te realiseren. Banken en notarissen hebben een cruciale rol hierbij. Meer informatie vindt u in [bijlage 5](#) en in de [toolkit financieel misbruik](#).

Partners in de aanpak

Belangrijke partners voor het tegengaan van ouderenmishandeling zijn Veilig Thuis, mantelzorgorganisaties, ouderenorganisaties, zorginstellingen, lokale wijkteams, vrouwenopvang, politie & justitie en vrijwilligersorganisaties. De aanpak van ouderenmishandeling richt zich op slachtoffers, plegers, mantelzorgers en omstanders.

Bij de verdeling van taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden tussen regionale en lokale partners moet de regie goed belegd worden. Zodat duidelijk is welke partner waarvoor verantwoordelijk is.

Veilig Thuis

Vanuit de Wmo (2015) is de gemeente opdrachtgever van Veilig Thuis en daarmee (mede) verantwoordelijk voor Veilig Thuis. Door het Landelijk Netwerk Veilig Thuis zijn deze taken nader uitgewerkt in het Handelingsprotocol Veilig Thuis (2019). De meeste gemeenten hebben daarnaast samenwerkingsafspraken met Veilig Thuis. Deze zijn afgestemd op de lokale structuren.

De wettelijke taken van Veilig Thuis:

- * advies geven;
- * meldingen in ontvangst nemen;
- * onderzoek doen of er daadwerkelijk sprake is van huiselijk geweld of kindermishandeling;
- * zo nodig vervolgstappen in gang zetten;
- * een terugkoppeling geven aan de melder.

Lokale wijkteams

Aansluitend op de opdracht aan Veilig Thuis, kan de gemeente taken aan lokale wijkteams opdragen zodat sprake is van een sluitende keten van (vroeg)signalering, hulpverlening en nazorg bij alle vormen van ouderenmishandeling. U kunt gebruik maken van het kwaliteitskader 'werken aan veiligheid voor lokale teams'. Tien kwaliteitsstandaarden geven invulling aan de taken voor het lokale team.

Elke gemeente heeft het lokale veld anders georganiseerd. In sommige gemeenten zijn de functies indicering en toewijzing en hulpverlening gescheiden. In andere gemeenten weer niet. Hoofdzakelijk voor alle gemeenten is dat de toegang laagdrempelig is, in het bijzonder voor ouderen. In het gesprek met ouderen is het van belang aandacht te besteden aan alle levensgebieden, en specifiek na te gaan of er mogelijk sprake is van

ontspoorde mantelzorg, financieel misbruik of mishandeling. Wijkteams moeten goed op de hoogte te zijn van overige partners op het gebied van ouderenmishandeling. Denk hierbij ook aan respijtzorg als er sprake is van ontspoorde mantelzorg, lokale allianties om financieel misbruik te voorkomen en de mogelijkheden om mentoren en bewindvoerders in te schakelen als een oudere wilsonbekwaam wordt of dreigt te worden.

Mantelzorgorganisaties

Mantelzorgorganisaties ondersteunen mantelzorgers door middel van informatie, advies en praktische steun. Deze organisaties zijn een belangrijke schakel in de ketenaanpak en hebben een goed zicht op mantelzorg in uw gemeente. De organisaties voor mantelzorgondersteuning zijn aangesloten bij MantelzorgNL. Hier vindt u informatie over de [mantelzorgorganisaties in uw regio](#).

VEILIG THUIS EN LOKALE PARTNERS

Na een melding bij Veilig Thuis wordt met lokale partners afgesproken:

Zicht op veiligheid

Na overdracht door Veilig Thuis naar een lokale partner ligt de verantwoordelijkheid voor het zicht op veiligheid bij het lokale wijkteam of de lokale aanbieder. Dat betekent dat zij zicht houden op de veiligheid van het slachtoffer en de betrokkenen door het onderhouden van contact met het gezin of huishouden en andere betrokken professionals.

Veiligheidsplan

Ook stelt de lokale partner een veiligheidsplan op. Als er (specialistische) vormen van ondersteuning, hulp en behandeling nodig zijn, dan zorgt het lokale wijkteam voor indicering en de juiste inzet.

Casusregie

Het is belangrijk om in elke casus af te spreken en vast te leggen wie de casusregie voert. De casusregisseur brengt de risicofactoren in kaart en de schade die leden van het gezin/huishouden als gevolg van geweld hebben opgelopen. In het hulpverlenings- en herstelplan legt de casusregisseur vast welke vormen van ondersteuning, hulp of behandeling nodig zijn om deze problemen aan te pakken. De casusregisseur zorgt voor afstemming en samenwerking tussen alle betrokken partijen. De casusregisseur is verantwoordelijk voor het zicht op de veiligheid van alle leden van het gezin of huishouden.

Ouderenorganisaties

In veel gemeenten zijn ouderenorganisaties actief. Over het algemeen richten zij zich op het behartigen van de belangen van ouderen. Daarnaast organiseren zij activiteiten. Veel ouderenorganisaties hebben vrijwilligers die bij ouderen thuis komen. De ouderenorganisaties in uw gemeente zijn over het algemeen goed op de hoogte van de situatie van ouderen. Zij kunnen u waardevolle informatie geven voor het ontwikkelen van de aanpak tegen ouderenmishandeling in uw gemeente.

Politie en het OM

De politie en het OM spelen een belangrijke rol in het beschermen van slachtoffers en dragen bij aan het creëren van veiligheid. Zo doen zij onderzoek naar incidenten van ouderenmishandeling en dragen bij aan de strafrechtelijke aanpak van plegers van geweld. Het OM speelt een rol bij de Wet verplichte geestelijke gezondheidszorg bij psychische aandoeningen, zoals bijvoorbeeld bij personen met verward gedrag. Het OM speelt ook een rol bij de Wet zorg en dwang bij psychogeriatrische aandoeningen, zoals bijvoorbeeld personen met dementie.

Vrijwilligersorganisaties

Vrijwilligers zijn een belangrijke schakel in de ketenaanpak. Zij komen bij ouderen thuis en spelen daarom een belangrijke rol in de preventie en het signaleren van zorgelijke situaties.

Migrantenorganisaties

Specifieke aandacht voor migrantenouderen is belangrijk. U kunt hiervoor lokale of landelijke organisaties betrekken.

Financiële partners

Financiële partners, zoals notarissen, banken en organisaties voor mentorschap en bewindvoering hebben vaak als eerste zicht op onrechtmatigheden in de financiën van ouderen. Ook hebben zij praktische tips die financieel misbruik tegengaan.

De meldcode en de aandachtsfunctionaris ouderenmishandeling

Het implementeren van de verplichte meldcode is de verantwoordelijkheid van organisaties en maakt deel uit van de kwaliteit van de geboden hulp en ondersteuning.

De meldcode vereist deskundigheid van medewerkers en vraagt bovendien dat professionals verantwoordelijkheid nemen en het beroeps specifieke afwegingskader gebruiken als ze vermoedens hebben van huiselijk geweld.

In het basismodel van de meldcode is een functiebeschrijving van de aandachtsfunctionaris opgenomen. Deze functie is specifiek toe te schrijven naar ouderenmishandeling. Als gemeente kunt u organisaties stimuleren een aandachtsfunctionaris ouderenmishandeling aan te stellen. Zelf kunt u ook bij de toegang naar zorg en ondersteuning ervoor zorgen dat er een aandachtsfunctionaris aangesteld wordt. Hiermee borgt u specifieke kennis en stimuleert u de aanpak van ouderenmishandeling. In bijlage 6 vindt u meer informatie over de inzet van de aandachtsfunctionaris.

LUISTERTIP

In de tweede Podcast Geweld hoort nergens thuis (GHNT) is de aandachtsfunctionaris ouderenmishandeling van Veilig Thuis West Brabant aan het woord. Ouderenmishandeling is voor deze regio een van de speerpunten in de regionale aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling. De aandachtsfunctionaris ouderenmishandeling geeft in de podcast aan waarom er specifieke aandacht nodig is voor ouderenmishandeling.

Beluister de podcast: vng.nl/nieuws/ghnt-podcast-ouderenmishandeling

Bijlage 1: Stappenplan uit Zuidoost-Brabant

Ouderenmishandeling - 7 stappen van beleid tot uitvoering

Het doorlopen van onderstaande stappen geeft concrete invulling voor het thema Ouderenmishandeling binnen de gemeente. De stappen geven richting. Vanzelfsprekend geldt dat elke gemeente zelf in moet schatten of aangegeven personen en investering passend zijn voor de lokale situatie.

FORMEER EEN PROJECTTEAM

► **Heb aandacht voor:**

- * (bestuurlijk) opdrachtgever
- * projectleider
- * ondersteuning op administratief vlak
- * budget
- * aanspreekpersoon financiën en communicatie

Het projectteam overlegt maandelijks

Investering: 8u p.p per maand

DEFINIEER HET VRAAGSTUK

► **Verzamel informatie**

- * CBS
- * Waar-staat-mijn-gemeente (VNG)
- * Cijfers Veilig Thuis
- * GGD-monitoren

► **En analyseer tot het concrete vraagstuk en probleem**

Door: beleidsadviseur gemeente

Investering: 16u

BRENG PARTNERS IN BEELD

► In de verschillende fasen

- * Voorkomen van ouderenmishandeling
- * (Vroeg)signalering en melden
- * Crisisinterventies
- * Hulpverlening
- * Nazorg

► **Aandacht voor verschillende posities:** slachtoffer, pleger, mantelzorger, direct betrokkene

Door: beleidsadviseur gemeente

Investing: 16u

Denk aan:

- * Gemeente;
  - Toegang sociaal domein
  - Sociaal domein breed en veiligheid (beleid)
- * Lokale wijkteams
- * GGD
- * Zorgorganisaties
- * GGZ
- * Mantelzorgorganisaties
- * Migrantenorganisaties
- * Vrouwenopvang
- * Ouderenorganisaties
- * Politie en Openbaar Ministerie
- * Reclassering
- * Notarissen
- * Banken
- * Organisaties voor mentorschap en bewindvoering

2

3

FORMULEER DE AMBITIES

- * Plan een dag samen met de partners
- * Ontwerp vanuit het vraagstuk / probleem de visie en ambities vanuit politiek en bestuurlijk gedragen standpunten
- * Ga uit van:
  - Voorkomen van ouderenmishandeling
  - (Vroeg)signalering en melden
  - Crisisinterventies
  - Hulpverlening
  - Nazorg

Door: projectteam

Investing: Visiedag 8u / uitwerken 8u

ACTIVITEITEN & PLANNING

► Weet waar je aan begint

- * Formeer de werkgroepen op basis van de ambities en doelen
- * Plan per werkgroep een brainstorm en stel de activiteiten vast
- * Plan deze activiteiten in een reële planning en bepaal de mijlpalen
- * Bepaal samen de succesfactoren die versnellen en de risico's die vertragen
- * Bepaal benodigd budget

Door: projectleider, projectmedewerker en werkgroepen

Investing: Brainstorm 4u / uitwerken 8u per werkgroep

Ouderenmishandeling algemeen

Gebruik toolkit 1 Ouderenmishandeling

Door: werkgroep

Investing: 2-wekelijks 6u p.p. gedurende 3 mnd

Ontspoorde mantelzorg

Gebruik toolkit 2 Ontspoorde mantelzorg

Door: werkgroep

Investing: 2-wekelijks 6u p.p. gedurende 3 mnd

Financieel misbruik

Gebruik toolkit 3 Financieel misbruik

Door: werkgroep

Investing: 2-wekelijks 6u p.p. gedurende 3 mnd

4

5

ORGANISEER KWALITEIT

► Beheersbaar maken

- * Gecontracteerde organisaties moeten voldoen aan de gestelde
  - kwaliteitseisen en zij moeten op hun taken berekend zijn
  - kwaliteitsbeleid
  - effectieve methoden
  - gebruik meldcode geïmplementeerd en geborgd
  - medewerkers zijn deskundig en bekwaam
- * Samenwerkingsafspraken vastleggen in convenant
- * Proces inrichten bewaken contractafspraken en kwaliteitseisen

Door: projectteam in samenwerking met werkgroepen

Investing: procesontwerp 16u / uitwerken 36u

MONITOR DE RESULTATEN

- ▶ **Beoordeel of de resultaten daadwerkelijk bijdragen aan de ambities.**

Gebruik daarbij:

- * Tussenresultaten en mijlpalen
- * Samenwerkingsafspraken
- * Contractafspraken
- * Wet- en regelgeving

Door: projectteam in samenwerking met werkgroepen

Investing: procesontwerp 16u / uitwerken 36u

6

7

CONTINUE VERBETEREN

- ▶ **Beheersbaar maken**

- * Evalueer de resultaten
- * Formuleer een verbeterplan
- * Actualiseer de ambities en doelen voor de nieuwe periode
- * Actualiseer de samenstelling van de werkgroepen
- * Stel de activiteiten vast op de onderdelen
  - ouderenmishandeling algemeen
  - ontspoorde mantelzorg
  - financieel misbruik
- * Herijk contractafspraken
- * Herijk het proces van monitoren

Door: projectteam in samenwerking met werkgroepen

Investing: procesontwerp 16u / uitwerken 36u

Bijlage 2

Toolkit ouderenmishandeling, ontspoorde mantelzorg en financieel misbruik

In onderstaande toolkit noemen wij bij ouderenmishandeling in brede zin alle organisaties die een rol spelen bij preventie en aanpak van ouderenmishandeling in brede zin. We gaan daarnaast specifiek in op ontspoorde mantelzorg en financieel misbruik. Bij ontspoorde mantelzorg en financieel misbruik noemen wij alleen de partijen die zich bezighouden met deze specifieke vormen van ouderenmishandeling. Ook geven we suggesties voor acties die de gemeente kan ondernemen.

Dit zijn concrete tips en adviezen om na te gaan welke onderdelen in uw gemeente al goed geregeld zijn en waar nog aanvullende acties nodig zijn.

OUDERENMISHANDELING ALGEMEEN

Wie zijn betrokken?

Gemeente, ouderenorganisaties¹, thuiszorg, welzijnsorganisaties, wijkteams, huisarts, opvang, politie, Veilig Thuis, migrantenorganisaties

TIPS BELEID ALGEMEEN

Stel een uitvoeringsplan op met daarin aandacht voor preventie, (vroeg)signalering, herstel en nazorg.

Volg in dit plan de Visie gefaseerde ketenzorg (Van Arum en Vogtländer).

Benoem in dit plan de samenhang tussen diverse gemeentelijke thema's: veiligheid, armoede, bijstand, schuldhulpverlening en eenzaamheid.

Maak goede afspraken tussen Veilig Thuis, de politie en andere partijen.

Maak gebruik van het kwaliteitskader 'werken aan veiligheid voor lokale teams'.

Benoem het specifieke element van de autonomie van volwassenen waardoor ingrijpen soms moeilijk is. Heb daarin ook oog voor de rol van plegers.

Besteed in het plan ook aandacht aan migrantengroepen waarvoor soms een specifieke aanpak nodig is.

Maak bij het opstellen van het plan gebruik van de Handreiking preventie en aanpak ouderenmishandeling (VNG, 2015).

Ook het onderzoek Nog een weg te gaan (Regioplan 2018) bevat belangrijke informatie.

Voor de rol van vrijwilligers(organisaties), zie Vrijwilligers tegen ouderenmishandeling (Verwey-Jonker Instituut, 2015).

1. Hieronder vallen ook zorgcoöperaties en organisatie voor specifieke groepen, waaronder Zonnebloem, NOOM en COC.

TIPS PREVENTIE EN VOORLICHTING

Zorg voor publieksvoorlichting over huiselijk geweld met speciale aandacht voor ouderenmishandeling en de rol die Veilig Thuis kan spelen bij adviesvragen.

Dit kunt u doen via huis-aan-huisbladen en social media en uw gemeente website.

Besteed jaarlijks ook aandacht aan de Internationale dag tegen ouderenmishandeling op 15 juni, die wereldwijd aandacht vraagt voor het geweld tegen ouderen.

Geef Veilig Thuis de opdracht om via ouderenorganisaties voorlichting te geven aan ouderen.

Om migrantenouderen en hun naasten te bereiken is specifieke campagne nodig met voorlichtings- en/of gespreksbijeenkomsten. Essentieel hierbij is het inzetten van sleutelfiguren uit verschillende gemeenschappen.

Breng in beeld waarom het onderwerp zo'n taboe is.

Houd specifiek rekening met laaggeletterden: 'talige' boodschappen bereiken hen soms niet. Zie bijvoorbeeld dit artikel: "Ik weet niet wat lockdown betekent".

Zie ook de toolkit behorende bij de publiekscampagne over huiselijk geweld.

Beeldmateriaal zegt soms meer dan cijfers. Gebruik bijvoorbeeld het voorlichtingspakket 'Je ziet het pas als je het gelooft.'

TIPS EERDER EN BETER IN BEELD

Stimuleer dat organisaties zorgen voor een aandachtsfunctionaris ouderenmishandeling binnen hun organisatie.

Zorg voor kennis bij het Wmo-loket.

Zorg dat er per wijkteam een aandachtsfunctionaris ouderenmishandeling is.

Stimuleer ouderenorganisaties om ouderenadviseurs aan te stellen en te trainen op signaleren ouderenmishandeling via deze online training Veilig ouder worden.

Bevorder regionaal de samenwerking tussen Veilig Thuis en politie.

Vraag gesubsidieerde organisaties naar het gebruik van de meldcode bij ouderenmishandeling. Zorg dat deze organisatie dit in hun jaarlijkse verantwoording opnemen.

TIPS STOPPEN EN DUURZAAM OPLOSSEN

Aanbod hulpverlening directe veiligheid:

Zorg voor crisisopvang. Dit kan bijvoorbeeld via een noodbed in een verzorgings- of verpleeghuis.

Zet het huisverbod in als belangrijke time-out maatregel.

Bevorder inzet justitiële interventie (contactverbod, straatverbod, vervolging, etc.).

Aanbod duurzame veiligheid en herstel:

Bevorder dat de hulpverlening gericht is op de aanpak van de oorzaken van geweld.

Zie bijvoorbeeld Verbind voor het kind, een filmpje dat (in aangepaste vorm) ook toegepast kan worden op problemen die te maken hebben met ouderenmishandeling.

Bevorder de ondersteuning van ouderen door inzet vrijwilligers.

ONTSPORDE MANTELZORG

Wie zijn betrokken?

Steunpunten Mantelzorg, Veilig Thuis

TIPS BELEID ALGEMEEN

Zorg voor diverse mogelijkheden van respijtzorg om mantelzorgers te ondersteunen ter voorkoming van ontspoorde mantelzorg. Geef hier ruim bekendheid aan.

TIPS PREVENTIE EN VOORLICHTING

Zorg voor voorlichting aan mantelzorgers over risico's op overbelasting door steunpunten mantelzorg.

Zorg voor publieksvoorlichting via huis-aan-huisbladen, social media en uw website van de gemeente.

Veilig Thuis geeft voorlichting aan ouderen via seniorenorganisaties.

Om migrantenouderen en hun naasten te bereiken is specifieke campagne nodig met voorlichtings- en/of gespreksbijeenkomsten. Essentieel hierbij is het inzetten van sleutelfiguren uit verschillende gemeenschappen.

TIPS EERDER EN BETER IN BEELD

Zorg voor mantelzorgbeleid met ondersteuningsmogelijkheden, denk bijvoorbeeld aan respijtzorg.

Zie ook Handreiking basisaanpak ontspoorde mantelzorg voor gemeenten.

Neem het initiatief tot het opzetten van een consultatienetwerk.

Zorg dat in het wijkteam aandacht is voor de risico's op overbelasting bij mantelzorgers. En daarbij behorende risico's op ontsporing.

Stimuleer het gebruik van een Signalenkaart ontspoorde mantelzorg.

Zorg regionaal voor samenwerking tussen Veilig Thuis en steunpunten mantelzorg.

TIPS STOPPEN EN DUURZAAM OPLOSSEN

Ontspoorde mantelzorg is precair. Zorg voor een goede verbinding tussen zorg en veiligheid, om met elkaar de juiste interventies te kunnen bepalen. Een voorbeeld van zo'n verbinding is het zorg- en veiligheidshuis.

Bevorder dat het wijkteam oog heeft voor de oudere waar ontspoorde mantelzorg plaatsvond.

Bevorder het gebruik van tools zoals Toolkit Als mantelzorg ontspoort, Zorgladder mantelzorg, en Stappenplan ontspoorde mantelzorg.

Zorg voor een goed beeld van alleenstaande ouderen in de gemeente en bevorder dat er vrijwillige en professionele aandacht (wijkteam) voor is.

FINANCIEEL MISBRUIK

Wie zijn betrokken?

Banken, notarissen, curatoren, bewindvoerders, vrijwilligers thuis-administratie, Veilig Thuis

TIPS PREVENTIE EN VOORLICHTING

Zorg voor voorlichting aan ouderen over veilig bankieren door bankadviseurs en door vrijwilligers van seniorenorganisaties.

Wees ervan bewust dat bankadviseurs ook bij ouderen thuis komen.

Om migrantenouderen en hun naasten te bereiken is specifieke campagne nodig met voorlichtings- en/of gespreksbijeenkomsten. Essentieel hierbij is het inzetten van sleutelfiguren uit verschillende gemeenschappen.

Maak daarbij gebruik van de Informatiebox financieel veilig ouder worden.

Een goed voorbeeld is de Toolkit voorkom financiële uitbuiting voor professionals, ouderen en informele zorgers in Regio IJsselland.

Voor meer informatie kunt u ook de Checklist voorkomen van financiële uitbuiting bekijken

TIPS EERDER EN BETER IN BEELD

Stimuleer en ondersteun de opzet van een lokale alliantie voor preventie en aanpak van financieel misbruik en ondersteunt deze. Zie bijvoorbeeld de lokale alliantie Meppel.

Stimuleer de inzet van de Toolkit starten en onderhouden van een lokale alliantie.

Stimuleer het gebruik van de Signalenkaart financieel misbruik ouderen.

Zie voor een overzicht van opgerichte lokale allianties:
www.aanpak-ouderenmishandeling.nl/lokale-allianties.

Ga met banken in overleg over de aanstelling van een contactpersoon bij wie Veilig Thuis kan informeren of bepaalde transacties ongebruikelijk zijn. De grote banken hebben al een dergelijke contactpersoon.

TIPS STOPPEN EN DUURZAAM OPLOSSEN

Bevorder het aanstellen van curatoren.

Bijlage 3

Situatie van ouderen in kaart brengen

Om te komen tot een effectieve aanpak van ouderenmishandeling, is het belangrijk om eerst gegevens te verzamelen en te analyseren over ouderen in uw gemeente. Op deze manier heeft u als gemeente beter inzicht in de situatie van ouderen, met name waar het gaat om (extra) kwetsbare ouderen.

U kunt daarbij aan de volgende vragen denken:

- * Hoeveel ouderen van 65 en ouder telt uw gemeente?
- * Hoeveel ouderen doen een beroep op maatschappelijke ondersteuning, hulp en zorg, bijstand en schuldhulpverlening?
- * Met welke vragen of problemen komen ouderen bij uw gemeente? Bijvoorbeeld bij het Wmo-loket of bij het Wijkteam.
- * Hoe vaak passen organisaties de Meldcode toe als het gaat om signalen van ouderenmishandeling? Uitgesplitst naar organisatie (bijvoorbeeld de thuiszorg, het AMW).
- * Hoeveel vragen over ouderenmishandeling in uw gemeente krijgt Veilig Thuis binnen, en om welke vormen gaat het dan?
- * Welke vragen betreffende ouderenmishandeling kwamen terecht bij lokale wijkteams of andere professionals?
- * Hoe vaak is een huisverbod opgelegd aan plegers van ouderenmishandeling?

De gemeente kan ook gebruikmaken van risicoprofielen. Regioplan (2018) heeft zes risicoprofielen voor ouderenmishandeling opgesteld. De zes risicoprofielen laten zien dat slachtoffers van ouderenmishandeling op verschillende punten van elkaar verschillen.

Met bovengenoemde gegevens kunt u voor uw gemeente en per wijk de omvang van de ouderenpopulatie en risicofactoren onder ouderen inventariseren. Deze gegevens vormen het uitgangspunt voor het beleid.

Bijlage 4

Meer informatie over ontspoorde mantelzorg

Wat is mantelzorg?

Onder mantelzorg verstaan we zorg die mensen vrijwillig en onbetaald verlenen aan mensen met fysieke, verstandelijke of psychische beperkingen of chronische ziekten in hun familie, huishouden of sociale netwerk. Daarbij kan het om kinderen gaan, om volwassenen of om ouderen. Het gaat om zorg die meer is dan gebruikelijk. We hebben het niet over gebruikelijke zorg zoals het 'normale' huishouden of de zorg voor kinderen zonder beperkingen.

Tussen 2008 en 2016 is het aantal mantelzorgers gestegen van 3,5 miljoen naar 4,4 miljoen. In 2016 zijn ook de mantelzorgers tussen 16 en 18 jaar meegerekend. 750.000 mantelzorgers geven zowel langdurig (meer dan 3 maanden) als intensief (meer dan 8 uur per week) hulp. 1 op de 6 werknemers combineert betaald werk met mantelzorg.

In migrantengezinnen wordt over het algemeen minder vaak gebruik gemaakt van reguliere zorg. Ouderen blijven langer thuis wonen, ook als er sprake is van dementie. Hierdoor is er een groot risico op overbelasting van mantelzorgers, wat uiteindelijk kan resulteren in ontspoorde mantelzorg. Het is belangrijk om bespreekbaar te maken hoe overbelasting kan worden voorkomen. Inzetten van sleutelfiguren en vrijwilligers uit de verschillende gemeenschappen is daarbij essentieel.

Van mantelzorg naar ontspoorde mantelzorg

Vijf op de zes mantelzorgers ervaren veel voldoening bij het verlenen van mantelzorg. Het feit dat er iemand in de familie of in de directe nabijheid is die hulp nodig heeft, is genoeg reden om te gaan zorgen. Mantelzorgers die gemiddeld 3 uur per week zorgen, beoordelen hun leven als gelukkiger dan mensen die minder of niet zorgen, of mensen die meer zorgen. 8,6% van de mantelzorgers voelt zich zwaar belast (380.000 mantelzorgers).

Bij ontspoorde mantelzorg overschrijdt de mantelzorger de grens van goede zorg. Het is vaak een gevolg van overbelasting, onmacht, onkunde of onwetendheid. Goede zorg slaat sluipenderwijs om in verwaarlozing, verkeerde behandeling of compassiemoeheid.

Ontspoorde mantelzorg kent verschillende varianten van ontsporing; van licht en incidenteel, naar schadelijk en structureel. Als de situatie dat toelaat is het bij ontspoorde mantelzorg belangrijk om zo snel mogelijk de balans tussen zorgvraag en zorglast te herstellen.

Om de mantelzorgsituatie weer in balans te brengen zijn er diverse tools ontwikkeld.

Een greep uit het aanbod:

- * Kijk op de website www.mantelzorg.nl voor informatie over respijtzorg.
- * Kijk voor ondersteuning van zwaar belaste mantelzorgers op vervangende zorg
- * Lees meer over de ondersteuning van overbelaste mantelzorgers op de site van MantelzorgNL. www.expertisecentrumfamiliezorg.nl.
- * Op de website van Movisie vindt u meer informatie over de mantelscan.
- * Meer informatie over een sterk sociaal netwerk vindt u op de website van Movisie.
- * De training Natuurlijk, een netwerkcoach is voor organisaties die vrijwilligers opleiden tot coach.
- * Informatie over mantelzorgvriendelijk personeelsbeleid vindt u op www.werkenmantelzorg.nl.
- * Informatie over de methode Maatjes voor mantelzorgers is voor welzijnsorganisaties en steunpunten mantelzorg die willen werken met maatjes voor mantelzorgers.

Samen met Veilig Thuis, wijkteams, ouderenwelzijn, vrijwillige en professionele mantelzorgondersteuning en respijtzorg stelt u een actieplan op om ontspoorde mantelzorg te voorkomen, vroegtijdig te signaleren, en waar nodig ondersteuning te bieden. Landelijk zijn instrumenten ontwikkeld voor signalering van overbelasting bij mantelzorgers. U kunt aanbieders stimuleren deze te gebruiken.

Bijlage 5

Meer informatie over financieel misbruik

Naar schatting 30.000 ouderen (65+) zijn jaarlijks het slachtoffer van financieel misbruik. Aangenomen wordt dat het feitelijke aantal hoger ligt. In 85% van gevallen is de pleger een familielid. Maar ook mantelzorgers, andere professionals en vrijwilligers maken zich hier schuldig aan.

Voorbeelden van financieel misbruik zijn het wegnemen van geld, sieraden en goederen, maar ook extra pinnen met de bankpas van de oudere. Ouderen doen vaak geen aangifte omdat ze zich schamen of omdat ze niet weten hoe ze dat aan moeten pakken.

Vooraf ouderen in een sociaal isolement zijn een risicogroep, evenals beginnend dementerenden.

Financieel misbruik van ouderen tegengaan, begint met specifieke aandacht van deze vorm van ouderenmishandeling in beleid en aanpak. Lokale allianties zijn een effectief middel om financieel misbruik van ouderen te voorkomen, tijdig te signaleren en aan te pakken. Lokale allianties hebben tot doel financieel misbruik van ouderen tegen te gaan. Meer informatie vindt u in de toolkit financieel misbruik.

De meest vertegenwoordigde partijen die deelnemen een alliantie zijn: de gemeente, banken, bewindvoerders, notarissen, mentoren, mensen uit het sociaal wijkteam, wijk-agent, huisarts, wijkverpleegkundige, mantelzorg(organisaties), ouderenbonden en vrijwilligers(organisaties).

KIJKTIP: ZEMBLA OVER FINANCIËLE OUDERENMISHANDELING

Zembla onderzoekt in de aflevering 'Azen op de erfenis' waarom financiële ouderenmishandeling zo moeilijk te stoppen is. [Bekijk de aflevering hier.](#)

Bijlage 6

Inzet aandachtfunctionaris ouderenmishandeling

Aandachtsfunctionarissen zijn inmiddels niet meer weg te denken uit de organisaties die met de verplichte meldcode werken. De aandachtfunctionaris kan zorgen voor kwaliteit van de organisatie op het gebied van aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling.

Voor het onderwerp ouderenmishandeling is het begrip aandachtfunctionaris nog vrij onbekend. Hieronder beschrijven we de meerwaarde en de rol van de aandachtfunctionaris ouderenmishandeling.

Wie is de aandachtfunctionaris?

De aandachtfunctionaris is binnen de eigen organisatie de deskundige persoon op het gebied van ouderenmishandeling. Deze persoon fungeert als klankbord en geeft ondersteuning aan collega's die ouderenmishandeling vermoeden. De aandachtfunctionaris heeft vaak de regie bij zorgelijke situaties en is daarbij vaak ook contactpersoon voor ketenpartners. Daarnaast zorgt de aandachtfunctionaris ervoor dat de meldcode in de organisatie wordt geïmplementeerd en geborgd.

Taken en competenties van de aandachtfunctionaris

De taken van de aandachtfunctionaris zijn grofweg in te delen in uitvoerende taken en beleidsmatige taken. Het gaat onder andere om het ondersteunen, adviseren, begeleiden, motiveren en informeren van collega's. Daarnaast gaat het ook om het uitvoeren, bijstellen en evalueren van de meldcode.

Het is belangrijk dat een aandachtfunctionaris voldoende basiskennis heeft over ouderenmishandeling en weet welke andere professionals of bronnen geraadpleegd kunnen worden wanneer verdiepende kennis nodig is.

Het is voor iedere aandachtsfunctionaris van belang om in ieder geval kennis te hebben van onderstaande punten:

- * de stappen van de meldcode huiselijk geweld en ouderenmishandeling;
- * achtergronden ouderenmishandeling, signalen en gevolgen;
- * recente (wetenschappelijke) literatuur;
- * landelijke, regionale en lokale ontwikkelingen;
- * weerstanden die professionals kunnen belemmeren om te handelen;
- * relevante methoden voor risicotaxatie;
- * relevante beroepscodes en protocollen;
- * wettelijke verplichtingen, zoals privacyreglementen.

Rol gemeenten bij inzet aandachtsfunctionaris

Gemeenten kunnen op twee manieren stimuleren dat binnen organisaties deskundige aandachtsfunctionarissen aanwezig zijn. Enerzijds door de functie van de aandachtsfunctionaris bekend te maken en te promoten. Anderzijds kunnen gemeenten het ondersteunen van aandachtsfunctionarissen in hun regio stimuleren.

Gemeenten kunnen de volgende strategieën inzetten om de bekendheid met, en de ondersteuning van, aandachtsfunctionarissen te stimuleren:

- * beleid maken op de kwaliteit van ouderenmishandeling en de aandachtsfunctionaris onderdeel maken van de opdracht en controle bij de inkoop;
- * agendering tijdens jaarlijkse gesprekken;
- * voorlichting over de meerwaarde van de aandachtsfunctionaris;
- * financiering van de aandachtsfunctionaris of activiteiten;
- * organiseren van bijeenkomsten en overige activiteiten.

Bijlage 7

Ouderenmishandeling in instellingen

Ook in instellingen komt ouderenmishandeling voor, zoals ook blijkt uit de studie Ouderenmishandeling in intramurale zorginstellingen van Movisie en Beke (2019). Ouderenmishandeling in instellingen valt niet onder de bevoegdheden van Veilig Thuis. Hieronder leest u meer informatie wat u kunt doen en waar u meer informatie kunt vinden.

Leidraad Veilige Zorgrelatie

Hoewel veel beroepskrachten en vrijwilligers in instellingen met toewijding voor cliënten zorgen, komt grensoverschrijdend gedrag of mishandeling ook daar voor. De Leidraad Veilige zorgrelatie, een handreiking voor beleidsmakers en bestuurders van zorgorganisaties in de langdurige zorg, biedt handvatten om dit gedrag te voorkomen en om te handelen als het zich voordoet. De Leidraad is te gebruiken voor het maken of aanscherpen van beleid en afspraken binnen de organisatie, en is in samenwerking met de praktijk ontwikkeld.

Checklist veiligheidszorg

De Stichting M.C. van Beek, Movisie en Marijke Lammers 'Bejegeningsvraagstukken' ontwikkelden een checklist om (startende) kleine instellingen, waaronder die voor ouderenzorg, te ondersteunen bij hun veiligheidsbeleid. De checklist is gebaseerd op praktijkervaring en wettelijke vereisten. Het bevat aandachtspunten voor de veiligheid in de interactie tussen bewoners onderling en tussen medewerkers en bewoners.

Zie: Sociale veiligheid in kleine woonvormen

Het Waarschuwingsregister Zorg en Welzijn voor intramurale settings helpt een veilige zorgrelatie te garanderen.

Goed voorbeeld: Serious game ter preventie van ouderenmishandeling: 'Wie Helpt?'

Game van de Brabantse zorgorganisatie Tante Louise, die als doel heeft het grote publiek bewust te maken van de vele gezichten van ouderenmishandeling. Van fysiek geweld tot financiële uitbuiting, van treiteren of beledigen tot verwaarlozing of zelfs seksueel misbruik.

Van intramuraal naar extramuraal

Vanuit intramuraal kan heel goed verbinding worden gelegd met extramuraal. Ouderen komen minder snel in een woonzorgcentrum of verpleeghuis, blijven langer thuis en daardoor neemt het risico op overbelasting van de mantelzorger toe. Zorggroep Noorderboog in Drenthe zet de intramurale expertise van maatschappelijk werkers m.b.t. ouderenmishandeling en ontspoorde mantelzorg extramuraal in, o.a. via het Sociaal Team, in de rol van uitvoeringsregisseur. Deze regisseur gaat naar de hulpvrager toe, maakt contact, blijft het aanspreekpunt en stemt af met andere betrokkenen. De regisseur bewaakt het proces en zorgt ervoor dat er een plan komt waar de hulpvrager zelf achter staat en dat zoveel mogelijk uitgaat van wat de hulpvrager zelf kan.

* Zie: [www.noorderboog.nl/zorg-bij-ons/mantelzorg/
ontspoorde-mantelzorg-en-ouderenmishandeling](http://www.noorderboog.nl/zorg-bij-ons/mantelzorg/ontspoorde-mantelzorg-en-ouderenmishandeling)

Bijlage 8

Extra informatie

Meer informatie over de aanpak van ouderenmishandeling kunt u vinden op verschillende websites. Hieronder vindt u een overzicht:

Rijksoverheid

- * Ik vermoed huiselijk geweld

Movisie

- * Ouderenmishandeling op de kaart
- * Online training Veilig Ouder Worden voor vrijwilligers
- * Factsheet ouderenmishandeling

Regioplan

- * Financieel Veilig Ouder Worden
- * Lokale allianties
- * Risicoprofielen ouderenmishandeling
- * Basisaanpak ontspoorde mantelzorg: handreiking voor professionals en gemeenten
- * Aard en omvang ouderenmishandeling
- * Workshop opstellen lokaal plan van aanpak

Mantelzorg

Om een mantelzorgsituatie in balans te brengen zijn er diverse tools ontwikkeld:

- * Kijk op de website www.mantelzorg.nl voor informatie over respitzorg.
- * Kijk voor ondersteuning van zwaar belaste mantelzorgers: vervangende zorg.
- * Voor begeleiding van families vindt u informatie op: www.expertisecentrumfamiliezorg.nl.
- * Op de website van Movisie vindt u meer informatie over de mantelscan.
- * Meer informatie over een sterk sociaal netwerk vindt u ook op de website van Movisie.
- * De training Natuurlijk, een netwerkcoach is voor organisaties die vrijwilligers opleiden tot coach.
- * Informatie over mantelzorgvriendelijk personeelsbeleid vindt u op: www.werkenmantelzorg.nl.
- * Informatie over de methode Maatjes voor mantelzorgers is voor welzijnsorganisaties en steunpunten mantelzorg die willen werken met maatjes voor mantelzorgers.

Ouderenmishandeling in zorginstellingen

- * De Leidraad Veilige zorgrelatie, een handreiking voor beleidsmakers en bestuurders van zorgorganisaties in de langdurige zorg, biedt handvatten om ouderenmishandeling te voorkomen en biedt handvatten voor het handelen als het zich voordoet.
- * Ook is er een checklist ontwikkeld om instellingen te ondersteunen bij veiligheidsbeleid. Zie voor deze checklist: Sociale veiligheid in kleine woonvormen.
- * Het Waarschuwingsregister Zorg en Welzijn voor intramurale voorzieningen helpt een veilige zorgrelatie te garanderen.

Augeo Foundation

De Augeo Foundation biedt een veelheid aan trainingen en cursussen voor professionals die in hun werk te maken kunnen krijgen met vermoedens van huiselijk geweld, kindermishandeling of ouderenmishandeling. Het cursusaanbod verschilt per beroepssector. Meer weten? Neem een kijkje bij het aanbod in de Augeo Academy.

Landelijk opleidingscentrum kindermishandeling (LOCK)

Met opleidingen, methodiektrainingen, studiedagen, symposia en lezingen vertaalt het LOCK de kennis uit wetenschap en praktijk naar professionals die in het veld. Het opleidingsaanbod van het LOCK richt zich op de aanpak van alle vormen van mishandeling.

Landelijke vakgroep voor aandachtsfunctionarissen kindermishandeling (LVAK)

De landelijke vakgroep voor aandachtsfunctionarissen huiselijk geweld en kindermishandeling is één van de opleiders van aandachtsfunctionarissen. Ze hebben specifieke opleidingen en trainingen voor aandachtsfunctionarissen ouderenmishandeling. Kijk eens bij de LVAK.

Serious game voor preventie van ouderenmishandeling 'wie helpt?'

Game van de Brabantse zorgorganisatie Tante Louise, die als doel heeft het grote publiek bewust te maken van de vele gezichten van ouderenmishandeling. Van fysiek geweld tot financiële uitbuiting, van treiteren of beledigen tot verwaarlozing of zelfs seksueel misbruik.

NOOM

Het Netwerk van Organisaties van Oudere Migranten (NOOM) is een landelijk netwerk van/voor oudere migranten. Het NOOM zet zich sinds 2007 in om de (inkomens)positie en het welzijn van de snelgroeiende en zeer diverse groep migrantenouderen in Nederland te verbeteren.

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken